

NŐI ELÍTÉLTEK MENTÁLIS EGÉSZSÉGÉNEK PSZICHOSZOCIÁLIS MEGHATÁROZÓI BÖRTÖNKÖRNYEZETBEN

A börtönpszichológia a reszocializáció feltételeit, lehetőségeit kutatja. Ideális alkalmazása esetén a bűnelkövető szabadulása után újra beilleszkedik a társadalomba, és nem követ el további bűncselekményeket.²⁰⁰ A reszocializáció komplex tevékenység, többek között pedagógiai, jogi, egészségügyi, szociológiai vonatkozással is rendelkezik. Érvényesítése során ezeknek a tudományterületeknek eredményeit folyamatosan figyelemmel kell kísérni és fel kell használni fogalmi és módszertani anyagának gazdagítására.²⁰¹

A női fogvatartottak aránya kb. 7-8 %, évente mintegy 1000 fő (kb. 2/3-uk elítélt, 1/3 előzetes letartóztatott).

Greer tanulmánya rámutat arra, hogy a nők nehezebben válnak a börtönvilág részévé, nehezebben illeszkednek be, és kevésbé tartják magukat a fogvatartottak között szokásszerűen létrejött szabályokhoz, mint ahogyan azt a férfiak teszik.²⁰²

A nőknél különösen érdekes a társadalomból való kivetettség, megbélyegzés érzése, a családért való aggódás, a szociális kapcsolatok hiánya és a bezártságtól való félelem.

Kérdésselvetés

Kutatásomban a következő kérdésekre voltam kíváncsi:

1. Milyen jellegzetességek érhetőek tetten a női elkövetők körében?
2. A börtönkörnyezet milyen érzésvilágot vált ki a női elkövetőkből?
3. Milyen személyiségváltozásokon mennek keresztül a nők a börtönidő függvényében?
4. Mik azok a nehezítő tényezők és védőfaktorok, amik segítenek átvészelni a börtönbüntetést és pozitívan hatnak a reszocializációra?

A vizsgálati minta

Vizsgálatomat a Pálhalma Mélykúti objektumában végeztem, ahol kb. 300 női elítélt tölti büntetését, börtön és fogház fokozatban, akik közül 96 börtön fokozatban lévő elítélttel végeztem a vizsgálatot. A 96 nő átlag életkora 36 év volt. Iskolai végzettségük pedig 8 általános, átlagosan a börtönbüntetésük felénél tartottak összesen 28 hónap börtöntapasztalattal. A vizsgálati minta 45%-a visszaeső bűnelkövető volt. Főleg városban

²⁰⁰ Rókusfalvy Pál: A kriminálpszichológia alapkérdései. Szöveggyűjtemény. 4. köt. 2005, 121-158. o.

²⁰¹ Borbély László: Szocializáció és reszocializáció a börtönben. Börtönügyi Szemle 4/2006. szám 93-98. o.

²⁰² Greer, K. R.: A személyes, elkülönülő kapcsolatok változó jellege a nők számára fenntartott büntetés-végrehajtási intézetekben, az Egyesült Államokban. Börtönügyi Szemle 2002/1. szám 77-92. o.

éltek, élettársi kapcsolatban, kettőnél több gyermekük volt. Elsősorban lopás miatt töltötték a büntetésüket, okként főleg a szegénységet jelölték meg. A megkérdezett elítéltek negyede járt iskolába és negyede dolgozott a börtönben. Kétharmadukat látogatták a börtönben, főleg a családtagok. A vizsgálati minta felének volt támogató baráti kapcsolata a börtönben, felének nem volt. A vizsgálati minta 53 %-a küzdött egészségügyi problémával. Szabadulás után a megkérdezett elítéltek 90 %-a úgy tudta, hogy családdal fog élni, 58 % pedig, hogy lesz munkahelye.

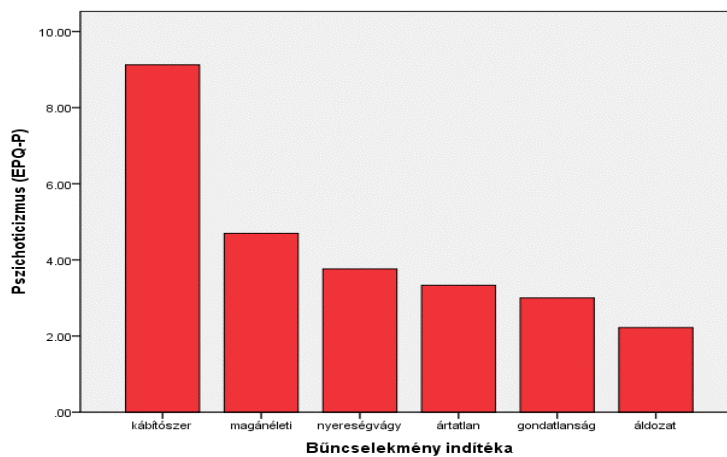
1. Milyen jellegzetességek érhetőek tetten a női elkövetők körében?

A személyiség mérésére az EPQ személyiség kérdőívet használtam, ami az extraverzió, neuroticizmus, pszichoticizmus dimenzióját, illetve a szociális konformitás skáláját vizsgálja.

Az „indítékok” szemléltetésénél az utolsó három oszlop (ártatlan, gondatlan, áldozat) nem indíték, hanem kategória. Míg tehát a kábítószer vagy a nyereségvágy lehet indíték, az, aki az ártatlanságát, áldozati mivoltát hangoztatja, vagy gondatlan cselekményt követett el, nem a tette indítékáról, hanem helyzetét jellemezni kívánva adott értékelést.

A pszichopátia skáláján a legnagyobb pontot elérők a kábítószer megszerzése miatt (is) elítéltek, a legalacsonyabb pontszámot kapott személyek pedig úgy gondolják, hogy „véletlenül” váltak elítéltté, csak belekeveredtek. A pszichopátia skáláján magas pontszámot elérőkre jellemző az agresszív és ellenséges viselkedés, érzelmileg hidegnek tűnnek, empátiás készségük hiányzik; impulzívok és egocentrikusak. Általában nem konvencionálisak, szeretik a furcsa, szokatlan embereket és dolgokat.

A bűncselekmény indítéka és a pszichoticizmus összefüggése

1. ábra

2. A börtönkörnyezet milyen érzésvilágot vált ki a női elkövetőkből?

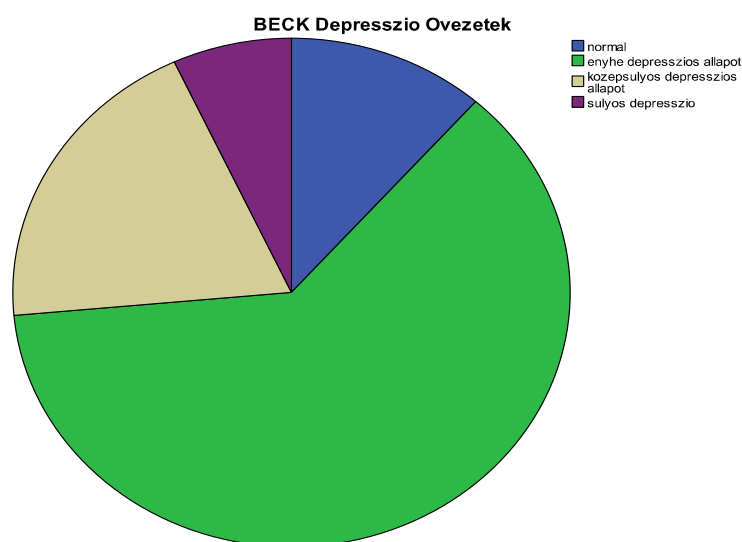
A börtönpszichológia megközelítése felől jellegzetes tünetei a depresszióknak, hogy a személy ürességet, elutasítottságot, örömtelenséget él át, ami gyakran együtt jár

szorongással, dühvel vagy idegeskedéssel. Érdeklődését, kezdeményező képességét elveszíti. Beck az akarat benuvágyaként beszél erről az állapotról. Az elítélt tevékenység szintje lezuhan, inkább egyedül szeretne lenni, sokat heverész. Lelassul, és általános energiahiányban szenved. Rossz véleménnyel van önmagáról, alacsonyrendűnek, néhány közülük gonosznak tartja magát. Általában a negatív eseményekért önmagát okolja. Gyakran előfordulnak továbbá étvágy- és alvászavarok.²⁰³

A depresszió szociokulturális magyarázata értelmezési lehetőséget nyújt a börtönben lévő depresszió gyakoriságának, hiszen az embereket körülvevő szociális környezet hatással van a depresszió kialakulására. Számos kutatás rámutat arra, hogy a nők még nehezebben viselik a deprivációval járó nehézségeket, mint a férfiak. Zamble és Porporino azt tapasztalta, hogy a legfontosabb depriváció a családtól és barátoktól való megfosztottság. Van néhány bizonyíték arra nézve, hogy a családdal való kapcsolat fenntartása a börtönbüntetés alatt csökkenti a további bűnelkövetések számát.²⁰⁴

A külső szociális kapcsolatok fenntartása egyrészt erősítheti a belső lelki élet stabilitását, másrészt megnöveli a szabadulás utáni visszailleszkedés esélyét.

A depresszió mérésére a Beck depresszió kérdőív rövidített változatát használtam. A vizsgálati mintában 6 személy súlyos depressziós állapotban volt, ami mindenképpen kezelést igényelne, 17 közepesen súlyos depressziós állapotban, és amint láthatjuk, a börtönre főleg az enyhe depressziós állapot volt jellemző. Csupán 10 személy volt a normál övezetben.

2. ábra

Többen megemlítették, hogy rossz közérzetükre a börtönben lévő társas kapcsolatok hatnak: mint például „Az emberek nem toleránsak”, „az emberekkel sok a probléma a zárkában”

²⁰³ Beck: Depresszió. Gondolat. Budapest, 1989.

²⁰⁴ Zamble, E., Porporino, F.: Coping, imprisonment, and rehabilitation. Criminal Justice and Behavior 1990. 17. o.

Még többen azonosítják a család hiányát a rossz közérzetük elsődleges okaként így nyilatkozva: „Szükségem van a családomra, nélkülik nagyon nehéz élni.”

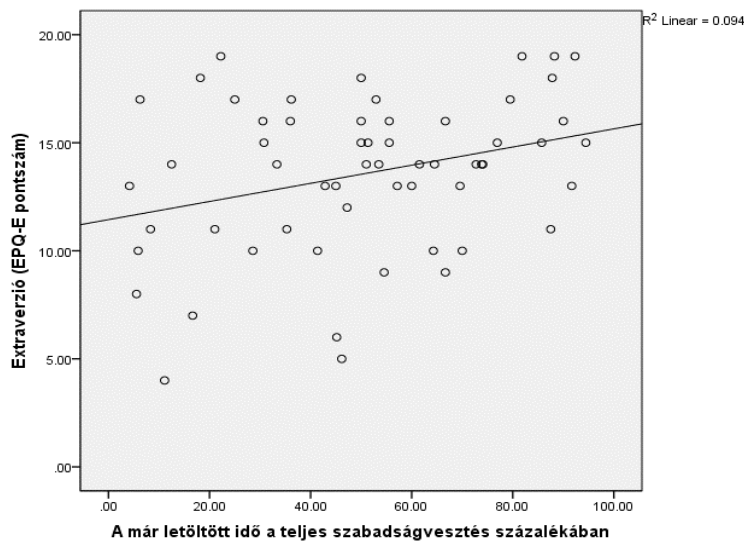
Egy ember rossz közérzetét a bűntudatának azonosította: „Rossz álmok gyötörnek, mindig halottakat látok, előző bűncselekményem végett”

3. Milyen személyiségváltozásokon mennek keresztül a nők a börtönidő függvényében?

1973-ban végzett Philip Zimbardo által vezetett híres kísérlet mérföldkő volt a börtönpszichológiában, mert a börtön hatását vizsgálta a személyiségre.²⁰⁵ Azóta számos hasonló kísérletet végeztek hazánkban és külföldön. A kutatók összességében arra jutottak, hogy a börtönben az elítéltek rengeteg stresszhelyzetnek vannak kitéve, ám a kutatások eredménye azt valószínűsíti, hogy a fogvatartottak megtanulnak az idők során megküzdeni ezekkel a problémákkal. Ám nem mindegy, hogy ezt milyen módon teszik. Az elítéltek által kialakított börtön normákhoz való alkalmazkodás nem éppen a reszocializáció hatékony megvalósulását szolgálja.

A börtön szubkultúrájának negatív hatása lehet a reszocializációra, hiszen az elítéltek egymásban erősíthetik a társadalom igazságtalanságát, így az agressziót és a gyűlöletet a rendszer ellen. A reszocializációt hátráltathatják még olyan körülmények is, mint a túlszűfolttság, a taneszközök hiánya, de az elítéltek motivációja, a többi elítélt hozzáállása, a jövőkép homályossága.

Az elítélt megpróbál megfelelni a börtön szubkulturális normáinak, értékeinek, amiket közösen alakítottak meg. Tehát feltételezhető, hogy a fogvatartott norma- és értékrendszere megváltozik legalábbis a börtönbüntetés idejére. Kutatásomban azt találtam, hogy minél több ideje van börtönben az elítélt a saját büntetéséhez képest, annál nagyobb lesz az eredmény az extraverzió skálán.

3. ábra

²⁰⁵ Boros János – Csetneky László: Börtönpszichológia. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2002.

Ez az extraverzió jóval a normál övezet felé esik. Az extraverzió ilyen mértékű megemelkedése már nem nyitottságot és szociabilitást rejt magában, sokkal inkább impulzivitást, agressziót, és pillanat hatása alatti cselekvést.

4. Mik azok a nehezítő tényezők és védőfaktorok, amik segítenek átvészelni a börtönbüntetést és pozitívan hatnak a reszocializációra?

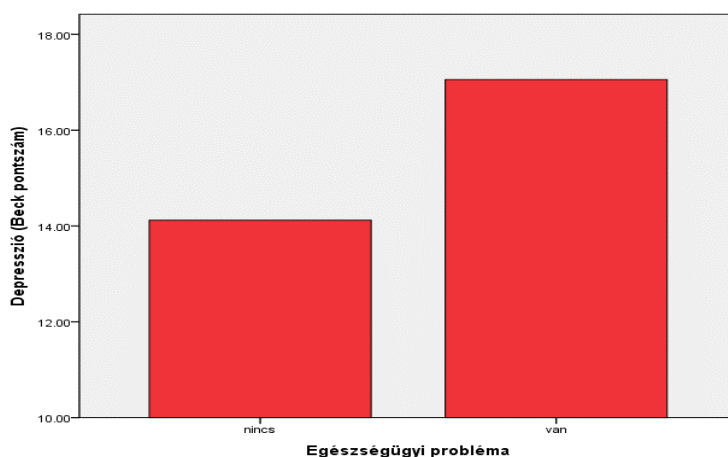
Egészségügyi állapot

Az elítéltek mentális és fizikai egészségi állapota jelentős akadályokat gördít a reszocializáció útjába. A magyarországi börtönpopulációban a neurotikusok aránya 6 – 10% közt mozog.²⁰⁶

A bebörtönzés a fizikai kondíció számára is komoly kihívást jelent. 170 ezer fogvatartott egészségi állapotát áttekintve azt találták, hogy fertőzőes megbetegedés a minta 29,6% -ánál fordult elő. Ezt követték a vázizomrendszer problémái (15,3%), a keringési problémák (14,0%), a mentális problémák (10,8%) és a légzőrendszer problémái (6,3%). (Baillargeon és mtsai, 2000)

Többek között a depresszió, a szorongás, a stressz, mint a börtönbüntetés velejárói, súlyos egészségkárosító hatásokkal járhatnak, amik viszont visszahatnak a mentális állapotra, valamint megakadályozzák a fogvatartottat abban, hogy a „túlélésen” kívül mással is foglalkozzon. Így nem meglepő, hogy a Pálhamán végzett vizsgáltban azt az eredményt kaptam, hogy depressziósabbak azok, akiknek a depriváción kívül betegséggel is meg kell küzdeniük.

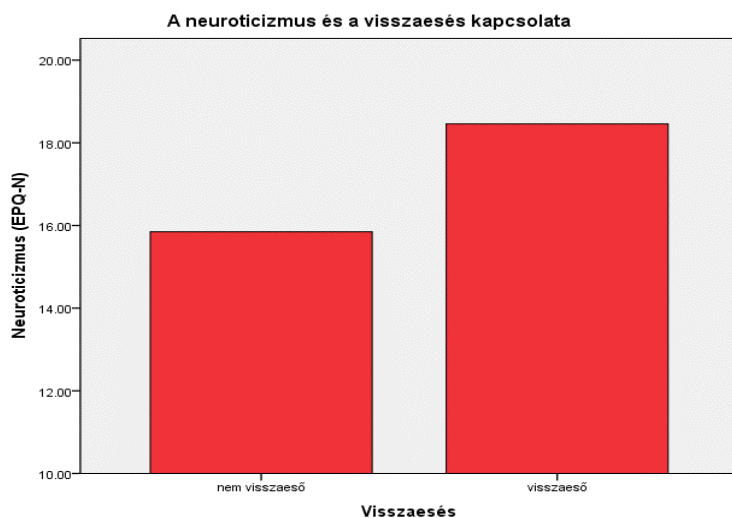
Egészségügyi probléma és a depresszió összefüggése

4. ábra

²⁰⁶ Boros János – Csetneky László: Börtönpszichológia. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2002.

Az egészségügyi problémával bírok speciális kezelése mellett külön figyelmet kéne fordítani a visszaeső bűnözők nevelési programjára is. Kutatásomban a visszaeső bűnelkövetők neurotikusabbak voltak, mint az első bűntényesek.

5. ábra

Neurotikus tünetek a szorongás, a labilitás, érzékenység, kényszeresség, félelmek, kisebbségi érzés, alkalmazkodási zavarok, befelé fordulás, levertség, sírás, öngyilkossági gondolatok. Ez egyfajta megküzdés is, hiszen az elítélt azt várja társaitól, hogy türelmesebbek, kedvesebbek legyenek vele, így a betegszerepbe menekül, mikor a börtönkörnyezet nem lesz vele toleránsabb, túlkompensálja betegségét.²⁰⁷

A munka szerepe

A kinti közvetítő rendszerek szerves tartozéka az anyagi technikai kultúra is. A munka alapvető tevékenység, a folyamatában megélt tevékenységi siker is a szociális elismerés része. A munkavégzés olyan készségeket alapoz meg, amik hozzájárulnak a társadalomba való visszailleszkedéshez. Az elítéltek jogállása egyedi, büntetés- végrehajtási jogviszonyban állnak, így alpbérük habi szinten az előző évi minimálbér összegének egyharmada. A reszocializáció különböző tényezőin közül ez az egyetlen, ami rövid távon is hasznot termel.

Kutatásomban az optimizmus mérésére használt LOT skálán magasabb pontszámot kaptak azok, akik dolgoznak a börtönbüntetésük alatt. (6. ábra) Továbbá kevésbé neurotikusok azok, akik munkát kaptak a büntetés- végrehajtás keretein belül. (7. ábra)

²⁰⁷ Boros János – Csetneky László: Börtönpszichológia. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2002.

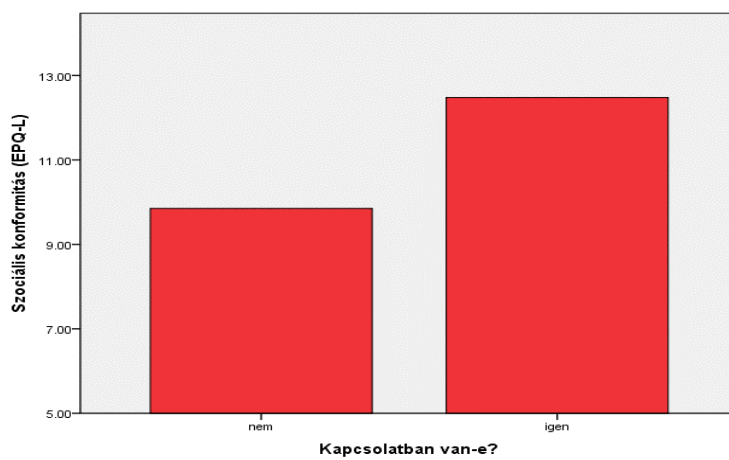

6. ábra

Szociális kapcsolatok jelentősége

A munka mellett további védőfaktor, ha az elítélt valamilyen formában kapcsolatban él, legyen az párkapcsolat, élettársi viszony vagy házasság. Kutatásomból az derült ki, hogy a kapcsolatban élők jobban alkalmazkodnak a kinti társadalomtól elvárt normákhoz. Így ezeket a kapcsolatokat a lehetőségekhez képest támogatni kell.

A szociális konformitás és a párkapcsolat összefüggése.

7. ábra

További fontos eredmények

Az antiszociális viselkedés egyik jelentős prediktora az iskolai teljesítmény, aminek orvoslását a reszocializáció intézménye napirendjére tűzte. Bár van lehetőség a tanulásra a börtönben is, és a vizsgálati minta 25%-a élt is ezzel, a tanulás semmilyen tényezőre nem volt hatással. Ennek lehetséges oka az lehet, hogy az elítélteknek nem olyan fontos a magas iskolai végzettség, hiszen valószínűleg nem látják hasznát a továbbtanulásnak.

A látogatás mértéke sem nyomta rá a bélyegét a vizsgált tényezőkre. Ennek okában az állhatott, hogy a legtöbben megneveztek reális okokat, amiért nem látogatják őket. Pl. „nincs pénz az utazásra”, „nincs idő a munka mellett”, sosem azt, hogy „nem hiányzom a családomnak”. A 96 elítélt közül egy kívánságára nem látogatták a börtönben, mert szégyellte magát.

A látogatás tehát nem nyomta rá bélyegét a rossz lelkiállapotra, a család hiánya igen. Segíteni kell a családtagokat a gyakoribb látogatásban, így a család hiánya okozta általános rossz közérzet is enyhülhet, és nagyobb mértékben válhatnak motiválttá a reintegrációban.

Javaslatok

A női fogvatartottak szempontjait, helyzetét figyelembe vevő differenciált bánásmód kialakítására lenne szükség, kiemelten a visszaesők, az egészségügyi problémákkal küzdők és a kábítószerfüggők terápiájára.

Megfelelő megküzdési (stressz-coping) tréningek „csapatépítő tréningek” kidolgozása és kivitelezése fontos lehet a börtönökben, hogy az elítéltek ne nehezítsék egymás helyzetét. Erőteljesebben ki kell használni a lehetőségekhez képest a munka-rehabilitációt, valamint hangsúlyt fektetnék a látogatók támogatására, valamint szükség esetén krízisintervenció programok megvalósítására.

Felhasznált irodalom

1. Baillargeon, J.,- Black, S. A.- Pulvino, J.- Dunn, K. The disease profile of Texas prison inmates. *Annales of Epidemiology* 2000. 10: 74 – 80. o.
2. Beck: *Depresszió* Budapest, Gondolat. Budapest, 1989.
3. Borbély László: Szocializáció és reszocializáció a börtönben. *Börtönügyi Szemle* 4/2006. sz. 93- 98. o.
4. Boros János – Csetneky László: *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2002.
5. Greer, K. R.: A személyes, elkülönülő kapcsolatok változó jellege a nők számára fenntartott büntetés-végrehajtási intézetekben, az Egyesült Államokban. *Börtönügyi Szemle* 2002/1. szám 77-92. o.
6. Rókusfalvy Pál: *A kriminálpszichológia alapkérdései*. Szöveggyűjtemény. 4. köt. 1995. 121- 158. o.
7. Zamble, E., Porporino, F.: Coping, imprisonment, and rehabilitation. *Criminal Justice and Behavior*. 1990. 17. o.